

Теріологічні дослідження на сході України: історія та поточний стан знань

Денис Лазарев та Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей (Київ)
e-mail: lazarevden@ukr.net; orcid: 0000-0002-8663-747X

LAZARIEV, D., I. ZAGORODNIUK. Theriological research in Eastern Ukraine: history and current state of knowledge. — The history of the formation and the current state of research institutions that have served as the main centres of theriological studies in eastern Ukraine are reviewed. The first such institutions and substantial works on the region's mammalian fauna appeared in the 19th century. In the 20th century, this field of science developed actively, although it was associated with various socio-economic obstacles. The modern stage, which began in the 21st century, is characterized by new trends in nature conservation and the study of mammals. In 2014, and on a much larger scale in 2022, as a result of military actions, mammalogy—as well as the centres of relevant research and the region as a whole—suffered significant losses and disruptions. Despite extremely difficult conditions and numerous limitations, scientific activity, including studies of mammals in the region, continues.

Вступ

Розвиток теріології та накопичення знань про ссавців сходу України пов'язані з індустріальним освоєнням Донбасу, становленням освіти і науки в регіоні, соціально-економічними процесами та військовими подіями. Поява перших праць про фауну ссавців регіону [Чернай 1853; Сомов 1897; Силантьєв 1895, 1898] пов'язана із заснуванням на початку XIX ст. Харківського університету [Балишев & Мащенко 2004; Бакіров 2006] та експедиціями під керівництвом В. Докучаєва [Силантьєв 1895].

У XX ст. з'являються університети з біологічними кафедрами у Луганську [Загороднюк 2013] та Донецьку, створюються степові резервати, що увійшли до складу Луганського природного заповідника [Арапов *et al.* 2009] та Українського степового природного заповідника [Кругленко & Третьякова 2003], а також музеї з природничими відділами [Принь 2012; 2014a–b]. У подальшому розширюється мережа заповідних територій [Клімов *et al.* 2005; Атемасова *et al.* 2014; Гетьман 2015]. В останні десятиліття теріологія, як і інші сфери життя регіону, зазнають втрат через війну.

Мета роботи — узагальнити дані про історію теріологічних досліджень регіону, описати сучасний стан знань і можливості подальших досліджень.

1. Особливості регіону та хроніки

У цьому огляді регіон охоплює Луганщину і Донеччину з прилеглими районами Харківщини (від Дінця на схід, передусім дослідження Харківського національного університету). Приазов'я (переважно в межах Запорізької обл.) розглянуто окремо.

Формування перших освітніх центрів регіону пов'язане із заснуванням університету в Харкові 1804 р., що поклало початок теріологічним дослідженням. Подальший розвиток наукових осередків визначали як суспільно-політичні процеси, так і природні особливості регіону, зокрема потреба дослідження й охорони степових природних комплексів.

Історію теріологічних досліджень регіону поділено на три етапи: XIX ст. — формування наукових осередків і поява перших узагальнень про фауну ссавців; XX ст. — розвиток освітніх, музейних і заповідних установ та формування основних напрямів досліджень; сучасний етап — накопичення основного масиву знань про теріофауну регіону, розвиток яких ускладнили події після 2014 р., а особливо нова фаза війни, розпочата 2022 р.

2. XIX століття — формування перших наукових осередків

Формування освітніх і наукових осередків у регіоні почалося із заснування за ініціативи В. Каразіна у 1804 р. імператорського університету в Харкові [Бакіров 2006], що від 1999 р. носить назву — Харківський національний університет імені В. Каразіна (далі — ХНУ). Тоді ж на базі університету було створено кафедру природничої історії та ботаніки (нині — кафедра зоології та екології тварин), а у 1807 р. відкрито Натуральний кабінет (нині — Державний музей природи ХНУ ім. В. Каразіна). Втім наукова робота, зокрема й теріологічна, у перші десятиліття існування університету була переважно справою особистої ініціативи співробітників [Бакіров 2006].

У 1845 р. кафедру очолив професор О. Чернай, який водночас був деканом фізико-математичного факультету та очолював Товариство дослідників природи при університеті. З науковою діяльністю Олександра Вікентійовича пов'язані перші змістовні теріологічні дослідження в регіоні. У його праці вперше подано аналіз фауни ссавців і птахів усієї Харківської губернії [Чернай 1853]. Пізніше матеріали теріологічних досліджень з'являються і в працях М. Сомова [Сомов 1897].

Наприкінці XIX ст. взяті під охорону перші території на сході України. За ініціативи В. Докучаєва у 1892 р. було виділено Старобільську ділянку цілинного степу (нині заказник Юницький у Луганській обл.). Територія заказника викликала інтерес і у теріологів, зокрема роботи А. Силантьєва були засновані на матеріалах, зібраних у експедиціях під керівництвом В. Докучаєва [Силантьєв 1895, 1898]. Його дослідження пов'язані також із заснуванням у 1843 р. Великоанадольського степового лісництва.

Активну участь у вивченні природи того часу, зокрема теріофауни окремих районів Донбасу, брала експедиція, організована у 1848 р. для природничо-історичного дослідження Харківської та Катеринославської губерній і земель Війська Донського [Симоненко 1977]. У підсумку цей період ознаменував формування перших наукових центрів і появу праць, що започаткували систематичне вивчення фауни ссавців регіону.

3. XX століття: розвиток освітньої, музейної, заповідної справи

XX ст. стало новим етапом розвитку теріологічних досліджень на сході України: поодинокі фауністичні спостереження поступилися формуванню науково-освітніх і природоохоронних інституцій — університетських кафедр, музеїв і заповідників, що стали центрами вивчення теріофауни регіону. У цей період формуються музейні колекції, проводяться польові дослідження та розробляються перші програми обліку й охорони рідкісних і господарсько важливих видів ссавців.

3.1. Створення та становлення закладів вищої освіти

Вже у 1920-х рр. розпочався активний розвиток освіти в регіоні та становлення майбутніх науково-дослідних центрів не лише на Харківщині, а й на території сучасних Донецької та Луганської обл. У цей час створювалися заклади вищої освіти та їх структурні підрозділи. За ініціативи низки науковців було взято під охорону еталонні цілинні ділянки степу, зокрема з метою збереження місцевих видів ссавців, впорядковано музейну справу та створено перші зоологічні музеї з колекціями ссавців.

У 1921 р. на Донбасі створено Донецькі вищі педагогічні курси, які з 1923 р. відомі як Донецький інститут народної освіти (ДІНО)¹. Того ж року на його базі організовано кафедру біології, що розпочала підготовку фахівців природничого профілю. Ймовірно, не пізніше 1938 р. з неї було виокремлено кафедру зоології, забезпечену спеціалізованими кабінетами у новому корпусі інституту, відкритому у 1930 р. Формування кафедри та музею зоології було тісно пов'язане з діяльністю І. Сахна, за сприяння якого музей поповнився колекціями хребетних тварин і різноманітними дрібнорозмірними зразками ссавців [Загороднюк 2013]. Починаючи з 1930-х рр. зоологічними кафедрами спочатку ХНУ, а з 1940-х рр. — Луганського педагогічних інститутів завідував Я. Зубко. Наукова діяльність дослідника була присвячена переважно вивченню дрібних ссавців [напр. Зубко 1940].

¹ Датою створення Луганського національного університету вважають 1 березня 1921 р. У процесі формування і реорганізації заклад неодноразово змінював свою назву: спочатку це Донецькі вищі педагогічні губерньські курси; із 1923 р. — Донецький інститут народної освіти (ДІНО); з 1934 р. — Луганський державний педагогічний інститут; у 1939 р. інституту присвоєно ім'я Тараса Шевченка; з 2008 р. заклад носить назву ДЗ «Луганський національний університет».

У 1930 р. Віктор Григорович Аверін став завідувачем кафедри зоології та ентомології Харківського сільськогосподарського інституту (нині Харківський національний аграрний університет ім. В. Докучаєва) [Вовк *et al.* 2020]. За його авторства вийшла праця, що містить відомості про фауну ссавців регіону [Федоровський *et al.* 1918].

До 1960-х рр. у Луганському національному університеті (далі — ЛНУ) продовжував працювати І. Сахно. У цей період зоологічний музей при ЛНУ отримав найбільшу частку своїх колекцій [Загороднюк 2011]. Праці Івана Івановича присвячені фауні регіону, зокрема дослідженням ссавців. Дослідник вивчав фауну полезахисних лісосмуг [Сахно 1964], дрібних [Сахно 1957; Сахно & Полякова 1975] і середньорозмірних [Сахно 1970] ссавців, а також публікував огляди теріофауни та її змін [Сахно 1963; Сахно & Сімонов 1956].

У 1956–1971 рр. кафедрою зоології та ентомології Харківського сільськогосподарського інституту завідував О. Мигулін. У цей час Олексій Олексійович, поряд з іншими зоологічними дослідженнями, продовжував вивчення чисельності полівок та інших ссавців на Харківщині й в інших регіонах України [Мигулін 1955; Мигулін 1966].

У 1965 р. створено кафедру зоології Донецького національного університету (далі — ДНУ), організатором і першим керівником якої тривалий час була професор З. Усова (за даними сайту університету donnu.edu.ua). Серед випускників кафедри є науковці, які присвятили свої дослідження вивченню теріофауни Донеччини (В. Тимошенко, О. Бронсков та ін.).

Таким чином, саме заклади вищої освіти стали основними осередками формування теріологічних досліджень у регіоні, забезпечуючи підготовку фахівців, розвиток наукових шкіл і накопичення перших систематичних відомостей про фауну ссавців сходу України.

3.2. Перші степові резервати та заповідники

Території сучасних відділень природних заповідників регіону були взяті під охорону починаючи ще з 1920-х рр. Так, на території сучасної Луганщини у 1923 р. за сприяння професора В. Аверіна як заказник місцевого значення було взято під охорону Стрільцівський степ. Першим директором і науковим співробітником заповідника став теріолог Г. Модін [Загороднюк 2022]. Створення заповідника було пов'язане насамперед із необхідністю збереження популяції бабака степового (*Marmota bobak*). У цей період з'являються праці, присвячені поширенню виду на території заповідника та в прилеглих районах [Литвиненко 1928; Абеленцев *et al.* 1961]. Дослідження бабаків проводилися також у районі Провальського степу [Троицкий 1909]. У березні 1947 р. заказнику надано статус республіканського.

У цей же час на Донеччині І. Коваленко разом із співробітниками В. Рудевичем і В. Голіцинським порушували питання щодо охорони цінних

природних територій. Разом з іншими науковцями (Б. Вальхом, М. Клоковим, Ю. Клеоповим, Є. Лавренком) вони обстежували ці ділянки, готували доповідні записки та надсилали клопотання про їх заповідання [Принь 2012, з посиланням на архів заповідника]. У результаті охоронний статус отримали території сучасних відділень Українського степового природного заповідника — Хомутовський степ і Кам'яні могили. У 1936 р. Хомутовський степ став заповідником обласного значення, а у 1947 р. отримав статус державного заповідника республіканського значення (за даними сайту ryugoda.in.ua).

Важливим кроком стало створення у 1926 р. Українського комітету охорони пам'яток природи, до складу якого входили чотири крайові структури, зокрема Харківська, де крайовим інспектором був Є. Лавренко [Шалит 1932].

У 1961 р. створено Український степовий природний заповідник (УС-ПЗ), до складу якого увійшли раніше взяті під охорону цілинні степові ділянки Донеччини (Хомутовський степ, Кам'яні могили), Луганщини (Стрільцівський степ) та Сумщини (Михайлівська цілина).

На початку 1950-х рр. Георгій Модін, працюючи у Стрільцівському степу, провів перші обліки популяції бабака степового на території заповідника та в інших районах сходу України і порушив питання про заборону полювання на цей вид та необхідність його охорони як ключового компонента степових фауністичних угруповань [Модін 1956; Абеленцев *et al.* 1961]. Його праці також присвячені біології та екології інших степових видів ссавців [напр. Модін 1960].

У 1968 р. створено Луганський природний заповідник (ЛПЗ), до складу якого увійшли два відділення — виведений зі складу УСПЗ «Стрільцівський степ» та новостворене «Станично-Луганське». У 1975 р. до заповідника приєднано третє відділення — «Провальський степ» [Арапов 2008]. У 1988 р. до складу УСПЗ включено відділення «Крейдова флора» [Лиманський 2018].

З кінця 1980-х рр. у Стрільцівському степу працює Є. Боровик, який займається дослідженням фауни ссавців, зокрема популяції бабака (*Marmota bobak*) [Боровик 2015]. Наприкінці ХХ ст. дослідження теріофауни сходу України, зокрема на заповідних територіях, активно проводить О. Кондратенко, у тому числі у співпраці з колегами [Кондратенко 1998; Кондратенко & Загороднюк 2006; Колесников & Кондратенко 2006].

Попри те що низку природоохоронних територій створено пізніше, а деякі — вже у ХХІ ст. (наприклад, НПП «Кремінські ліси»), відомості про теріологічні дослідження на цих територіях з'являються ще на початку ХХ ст. [напр. Вальх 1928], проте й сучасні обліки тут було проведено [Кондратенко & Загороднюк 2006]. Можливості їх обстежень унеможливила війна.

Отже, формування мережі степових заповідників стало важливою передумовою систематичних теріологічних досліджень у регіоні та сприяло збереженню ключових природних комплексів і популяцій степових видів ссавців.

3.3. Поштовх у розвитку музейної справи

З огляду на те, що наприкінці XIX — на початку XX ст. заклади вищої освіти фактично існували лише у Харкові, а на території сучасних Луганської та Донецької обл. вищі навчальні заклади й науково-дослідні центри були відсутні [Загороднюк 2013], важливим поштовхом до розвитку музейної справи стало створення окружних музеїв. До цього організація музеїв мала переважно випадковий характер.

У 1916 р. у Маріуполі розпочав освітню і наукову діяльність І. Коваленко, який заснував Маріупольське товариство вивчення місцевого краю. Завдяки діяльності товариства у 1920 р. було створено Маріупольський окружний музей, керівником якого став І. Коваленко [Принь 2014б, з посиланням на архівні документи]. Уже у 1924 р. музей склався з трьох відділів, зокрема природничо-наукового із зоологічним підвідділом, а його фонди активно поповнювалися [Принь 2014б].

Протягом першого десятиліття співробітники природничого відділу здійснили 75 експедицій для дослідження фауни округи. Активні польові дослідження, що супроводжувалися збором зоологічного матеріалу, зумовили потребу у його обробці та створенні колекцій, у зв'язку з чим у музеї було організовано власну біологічну лабораторію [Принь 2014б]. Науковці музею також підготували низку праць про заповідні території Маріупольщини, зокрема про Хомутовський степ, який на той час перебував у підпорядкуванні музею [Коваленко 1928].

У цей же період засновуються обласні краєзнавчі музеї. Зокрема у 1920 р. створено Луганський обласний краєзнавчий музей. Його колекції були втрачені під час Другої світової війни, а формування сучасної експозиції, зокрема зоологічної, розпочалося з 1950-х рр. Наповнення експозиції опудалами ссавців відбувалося завдяки співпраці з Ростовською таксидермічною фабрикою, Воронезьким природним заповідником, Кримським мисливсько-заповідним господарством та іншими музейними установами Радянського Союзу [Попова & Зновенко 2014]. У 1924 р. обласний краєзнавчий музей було створено також у м. Сталіне (нині Донецьк), який у перші роки існування діяв переважно на громадських засадах і за умов обмеженого фінансування [Принь 2014а].

У грудні 1923 р. за ініціативою Б. Вальха було засновано Артемівський окружний музей імені товариша Артема (нині Бахмутський краєзнавчий музей), організацію якого забезпечував сам дослідник [Принь 2012]. Відомий як колектор і таксидерміст, Б. Вальх у 1924 р. передав до створеного музею значну частину власної зоологічної колекції [Загороднюк 2013]. Значна частка теріологічних колекцій дослідника та його сина згодом була передана до Національного науково-природничого музею НАН України (Київ) [Загороднюк & Пархоменко 2019].

Перші експонати зоологічної колекції у ДІНО (нині ЛНУ) з'явилися у 1924–1936 рр. [Загороднюк 2009], імовірно частково завдяки зразкам, переданим Б. Вальхом [Загороднюк 2013]. У 1934–1969 рр. колекція музею, суттєво поповнилася новими зразками завдяки роботі І. Сахна.

У 1960-х рр. до розвитку та експонування зоологічного музею ЛНУ долучилися співробітники кафедри зоології Л. Титаренко, М. Симонов, Н. Суботіна, С. Панченко та ін. До 1980-х рр. С. Панченко активно працював над поповненням і обміном музейних фондів. Після об'єднання у 1998 р. кафедр зоології та ботаніки в кафедрі біології основна увага була спрямована на ботанічні дослідження, що призвело до певної паузи у розвитку зоомузею [Свтушенко 2014].

Формування колекції зоологічного музею ДНУ розпочалося у 1960-х рр., а офіційно музей було засновано у 1980 р. за ініціативи З. Усової та Н. Ярошенко. Частина великих ссавців придбано у 1967 р. на Ростовському таксидермічному заводі, інші експонати виготовлено студентами та співробітниками кафедри з матеріалів, зібраних у різних регіонах Радянського Союзу [Амолин 2014].

Створення регіональних музеїв стало важливим етапом накопичення зоологічних колекцій і формування матеріальної бази для подальших досліджень фауни, зокрема ссавців, у регіоні.

4. Початок XXI століття і сучасний стан науки в регіоні

Станом на початок XXI ст. у регіоні продовжували діяти університети та науково-дослідні установи — основні осередки теріологічних досліджень. Водночас спостерігалось скорочення кількості випускників зоологічних спеціальностей, а розвиток досліджень ускладнювався занепадом польових робіт через евакуацію установ, обмежений доступ до природних комплексів та їх часткове пошкодження внаслідок воєнних дій від 2014 р.

4.1. Дослідницькі установи та об'єднання

У регіоні основними центрами теріологічних досліджень залишалися університетські факультети та пов'язані з ними об'єднання.

На Природничому факультеті ЛНУ до 1996 р. теріологічні дослідження здійснювали кафедри зоології та ботаніки, згодом ліквідовані, а їх функції перейняла кафедра біології. У цей період на кафедрі працювали зоологи С. Фомін і С. Литвиненко. Пізніше створено кафедру екології та садово-паркового господарства, де працював О. Кондратенко [Загороднюк 2013].

Активний період теріологічних досліджень (2004–2014 рр.) пов'язаний із діяльністю І. Загороднюка та М. Колеснікова, а також активу екоклубу «Корсак» (передусім С. Заїки, В. Клюєва, М. Коробченко, О. Резніка). При факультеті функціонував зоологічний музей ЛНУ під керівництвом С. Литвинен-

ка, який після евакуації університету до м. Старобільськ у 2014 р. відновив роботу в кабінеті кафедри біології червоного корпусу університету.

У 2003 р. за ініціативи О. Кондратенка при факультеті природничих наук ЛНУ створено еколого-туристичний клуб «Корсак», що згодом перетворився на лабораторію під керівництвом І. Загороднюка. Актив лабораторії — Г. Євтушенко, М. Колесніков, М. Коробченко, С. Литвиненко, С. Філіпенко, С. Фомін). Клуб і лабораторія залучали в орбіту своїх досліджень, включно з польовими, молодих дослідників, реалізував вагомі науково-дослідні проекти, публікував праці, готував методичні посібники, проводив конференції, включно з Теріошколою 2005 р. [Загороднюк & Колесніков 2012].

На Біологічному факультеті ДНУ теріологія займала невелику частку наукових інтересів, проте співробітники та випускники досліджували ссавців Донеччини та обґрунтовували створення нових об'єктів ПЗФ, зокрема РЛП “Донецький кряж” у 2000 р. (С. Улюра, особ. повід.). Відомі праці з мікротеріофауни [Мельниченко 2000], рідкісних видів [Тараненко *et al.* 2008] та результатів акліматизації *Cervus nippon* на Донеччині [Мельниченко *et al.* 2002]. Таким чином, університетські факультети та об'єднання, в цей період, залишаються ключовими осередками теріологічних досліджень.

4.2. Дослідження на територіях заповідних територій

На сучасному етапі формування природно-заповідної мережі сходу України створення нових відділень заповідників та національних природних парків (НПП) стало основою для систематичних теріологічних досліджень.

На територіях відділень заповідників та НПП проведено чисельні дослідження фауни ссавців. Нижче наведено ключові теріологічні роботи ХХІ ст. для кожного з заповідників та НПП регіону за абеткою:

Гомільшанські ліси — наукові дослідження різних груп ссавців: норних хижих [Брусенцова 2014], інших хижих [Ярис 2022], рукокрилих [Влащенко 2010], багаторічна динаміка ссавців [Тімошенков 2024; Тімошенков & Тімошенкова 2025], мікротеріофауна [Марковська 2019].

Дворічанський НПП — офіційно створений 2009 р., проте теріологічні дослідження ведуться з початку 2000-х, зокрема щодо популяції бабака [Токарський 2005] та інших груп ссавців [Марковська 2020].

Кам'яні могили — відділення УСПЗ з давньою історією досліджень дрібних ссавців [Загороднюк 2007], відомо також про низку робіт про стан популяцій окремих видів, наприклад щодо перегузні (*Vormela peregusna*) [Сіренко *et al.* 2015].

Кремінські ліси — новостворений НПП відомий дослідженнями мікротеріофауни [Кондратенко & Загороднюк 2006], та як центр інтродукції чужорідних видів [Лазарев 2023].

Крейдова Флора — відділення УСПЗ, один з об'єктів серії теріологічних досліджень О. Кондратенка [Колесніков & Кондратенко 2006; Лиманський & Кондратенко 2006], та інших науковців, щодо окремих груп ссавців [Загороднюк & Коробченко 2008; Скубак 2016].

Меотида — національний парк на узбережжі Азовського моря на території кого проведено зокрема дослідження рукокрилих (Chiroptera) [Волох *et al.* 2021], дрібних та середньорозмірних ссавців [Тимошенко 2017]. З одноіменного регіональний ландшафтний парку, що в районі зазначеного НПП, відомо про теріологічні дослідження О. Бронскова [Бронсков & Тимошенко 2010].

Придніцівська заплава — відділення ЛПЗ «Станично-Луганське», став однією з основних територій цікавих для охорони середовищ існування хохулі (*Desmana moschata*) [Загороднюк 2002]. Дані щодо різних груп ссавців цього заповідного масиву також опубліковані в працях О. Кондратенка зі співавт. [Кондратенко & Загороднюк 2006].

Провальський степ — відділення ЛПЗ, щодо якого опубліковані загальні огляди теріофауни [напр. Кондратенко 2006], та праці щодо окремих груп ссавців, наприклад гризунів (Rodentia) [Марочкіна & Тимошенко 1990].

Святі гори — національний парк у середній течії Дніпра. На матеріалах парку опубліковано праці щодо дрібних ссавців [Дьяков *et al.* 2004], рукокрилих [Скубак 2018], крота (*Talpa europaea*) та інших ссавців [Скубак 2016].

Стрільцівський степ — відділення ЛПЗ створене для збереження популяції бабака степового. Низка праць щодо стану популяцій цього виду опублікована протягом ХХІ ст. [Боровик 2015; Лазарев 2020]. Інші групи ссавців згадуються в загальних оглядах теріофауни [Кондратенко & Боровик 2006].

Трьохізбенський степ — відділення ЛПЗ, засноване 2008 р.; після 2014 р. доступ до його території обмежений, через безпосередню близькість до лінії зіткнення. Відомо про дослідження землерийних [Коробченко 2017] та дрібних ссавців [Тимошенко & Тимошенко 2018] на території заповідника.

Хомутовський степ — відділення УСПЗ, що відоме дослідженнями теріофауни В. Тимошенко та О. Кондратенко [Тимошенко & Кондратенко 2006]; та узагальненнями даних про фауну [Загороднюк 2006].

Таким чином, заповідні території сходу України забезпечують фундамент для систематичних теріологічних досліджень і збереження біорізноманіття, які охоплюють як дрібних, так і великих ссавців.

4.3. Дослідження на біостанціях

Теріологічні дослідження на сході України активно проводяться на різних біостанціях та на базах освітніх установ із природничим профілем, що слугують важливими науковими осередками для збору й аналізу зоологічного матеріалу. Інформацію про такі бази наведено у переліку нижче.

Донецька біостанція — біологічна станція ХНУ поблизу с. Гайдари Зміївського району Харківської обл., перша науково-дослідна станція в Україні (1914 р., проф. В. Арнольд) [karazin.ua]. Тут проводяться дослідження мікротеріофауни [Марковська 2019], результати яких зокрема включено до регіональних оглядів [Зоря 2005; Загороднюк & Коробченко 2008].

Біостанція Дронівка — біостанція ДНУ створена 1999 р. на березі р. Сіверський Донець у с. Дронівка Артємівського району Донецької обл. На її території та на

вколо неї досліджено поширення окремих видів ссавців, зокрема хохулі [Загороднюк 2002] та крота [Скубак 2016].

Біостанція Ілленко — біостанція ЛНУ на правому березі р. Деркул, за 40 км від м. Луганськ, створена 1967–1968 рр. [Лисечко 2013]. Тут вивчали фауну рукокрилих та інших комахоїдних [Загороднюк 2015].

Великоанадольський лісотехнічний коледж — навчальний заклад на базі Великоанадольського лісу, що охороняється як заказник. З території лісництва відомі дослідження дрібних ссавців [Мельниченко 2015] та гризунів [Писарева 1955].

Дослідження також проводилися на різних лісодослідних станціях та охоронних урочищах, багато з яких збереглися як заповідні території. Серед них — заказник Юницький, що став об'єктом досліджень ще наприкінці XIX ст. під керівництвом В. Докучаєва [Силантьєв 1895; 1898] і нині має статус ботанічного заказника [Арапов *et al.* 2008]. До об'єктів штучного лісорозведення з тривалими дослідженнями відносяться Маріупольська лісодослідна станція [Мельниченко 2015], Алтагирське лісництво (засноване 1889 р.) [Писарева 1960; Коробченко *et al.* 2014] та Федорівське лісництво [Мельниченко & Пилипенко 2006].

Основні наукові центри (університети, території природно-заповідного фонду, біостанції, музеї), відомі як осередки змістовних теріологічних досліджень і спостережень, описані вище, позначено на карті (рис. 1).

Університети, заповідні території, лісодослідні установи та біостанції залишаються ключовими осередками теріологічних досліджень регіону. Діяльність цих установ і теріологів, які здійснювали експедиції в ці райони протягом XX ст., забезпечила збір і накопичення наукових даних про фауну ссавців сходу України, що нині становлять основну частину всіх доступних знань про теріофауну регіону.

4.4. Наукові школи та поточні дослідження після 2014 р.

Внаслідок військово-політичних подій, починаючи з 2014 р. низка науково-дослідних та освітніх установ Луганщини та Донеччини була евакуйована на підконтрольну Україні територію. До Старобільська евакуйовано ЛНУ, де він перебував до 2022 р., втративши значну частину матеріальної бази, включно з музейними колекціями. За сприяння С. Литвиненко у м. Старобільськ музей було відновлено в аудиторії К-4 «червоного корпусу», де експозиції включали опудала та остеологічні зразки мезо- та макротеріофауни регіону.

У 2022 р. університет був евакуйований вдруге, вже на Полтавщину, де теріологічні дослідження продовжуються [Лазарєв *et al.* 2024]. Донецький національний університет імені Василя Стуса у 2014 р. перемістився до м. Вінниці. Більшість будівель і територій ДНУ на Донеччині, включно з біостанцією Дронівка, опинилися в зонах окупації або були зруйновані.

Для ЛПЗ також відбулася низка змін у організації досліджень: відділення «Провальський степ» стало недоступним для науковців заповідника ще у 2014 р. В той же час відділення «Станично-Луганське» і «Трьохізбенський степ» опинилися на лінії розмежування, що унеможливило польові дослідження. Лише «Стрільцівський степ» працював повноцінно до 2022 р. Зараз науковці заповідника працюють в евакуації без доступу до території, ведуть дистанційні та аналітичні дослідження.

В Українському степовому природному заповіднику після 2014 р. на підконтрольній Україні території залишилося лише відділення «Крейдова флора», близько до зони бойових дій і з пошкодженими, в наслідок війни, природними комплексами. На території НПП «Кремінські ліси» (створений 2019 р.) 2022–2026 рр. відбуваються бойові дії, що призвели до руйнування природних комплексів, які наразі неможливо оцінити.

Рис. 1. «Теріологічна» карта регіону. Вузи, музеї, заповідні об'єкти, біостанції, заказники і лісництва як центри розвитку теріологічних досліджень. *Університети*: 1 — ХНУ; 2 — ЛНУ (м. Луганськ); 3 — місце розташування ЛНУ під час евакуації у 2014–2022 рр. (м. Старобільськ); 4 — ДНУ. *Території природно-заповідного фонду*: 5 — НПП «Слобожанський»; 6 — НПП «Гомільшанські ліси»; 7 — НПП «Дворічанський»; 8 — НПП «Святі гори»; 9 — «Крейдова флора»; 10 — НПП «Кремінські ліси»; 11 — «Стрільцівський степ»; 12 — «Трьохізбенський степ»; 13 — Станично-Луганське відділення; 14 — «Провальський степ»; 15 — «Кам'яні могили»; 16 — НПП «Меотида»; 17 — Кальміуський заповідник; 18 — «Хомутовський степ». *Музеї*: 19 — Музей природи ХНУ; 20 — Бахмутський краєзнавчий музей; 21 — Зоологічний музей ЛНУ (м. Луганськ); 22 — Зоологічний музей ЛНУ (м. Старобільськ); 23 — Маріупольський краєзнавчий музей. *Біостанції університетів*: 24 — Донецька біостанція; 25 — біостанція «Дронівка»; 26 — біостанція «Пленко». *Заказники та лісництва*: 27 — заказник «Юницький»; 28 — Федорівське лісництво; 29 — Великоанадольське лісництво; 30 — Маріупольська лісодослідна станція; 31 — Алтагирське лісництво.

Музейні установи зазнали значних втрат: експозиції Бахмутського краєзнавчого музею були евакуйовані, стан колекцій Маріупольського музею залишається невідомим [bakhmut.in.ua; culturecrimes.mkip.gov.ua].

До початку військових дій на Луганщині та за відкритими джерелами опубліковано низку праць з теріофауни регіону. Серед сучасних досліджень — аналіз поширення чужорідних ссавців у басейні Дінця [Lazariev 2023] та підсумки досліджень теріофауни Луганська з 2004 по 2014 рр. [Загороднюк & Коробченко 2024]. Регіон дослідження також відомий оглядами поширення комахоїдних [Свстаф'єв & Загороднюк 2025], інтродукованих хижих [Lazariev 2025] та землерийних ссавців [Коробченко 2022].

Після 2014 р. наукові школи та дослідницькі колективи Луганщини і Донеччини зазнали значних втрат, пов'язаних з евакуацією та руйнуваннями інфраструктури в наслідок війни. Незважаючи на це, теріологічні дослідження продовжуються в евакуації, зберігаючи безперервність наукової школи і накопичення даних про фауну ссавців сходу України. Поточні роботи дозволяють аналізувати поширення місцевих і чужорідних видів, підготувати основу для подальшого відновлення наукової діяльності на рідних територіях на сході України.

Висновки

Історія теріологічних досліджень на регіону охоплює понад два століття теренових досліджень і тісно пов'язана зі становленням університетської науки, розвитком музейної справи та формуванням мережі заповідних територій, починаючи з перших фауністичних узагальнень XIX ст. У XX ст. сформувалися основні наукові осередки й напрями досліджень, що забезпечили накопичення значного обсягу знань про теріофауну регіону. На початку XXI ст. ці дослідження продовжувалися на базі університетів, заповідників, біостанцій і наукових об'єднань, однак зазнали суттєвих втрат і обмежень унаслідок воєнних подій. Попри це, наукові школи й дослідницькі колективи зберігають наступність досліджень, а накопичені матеріали та сучасні роботи створюють основу для вивчення й відновлення знань про фауну ссавців регіону.

Література

- Абеленцев, В. И., В. М. Самош, Г. В. Модин. 1961. Современное состояние поселений байбака и опыт его реакклиматизации на Украине. *Труды Среднеазиатского научно-исследовательского противочумного. Института*, 7: 309–320.
- Амолин, А. В. 2014. К истории становления Зоологического музея Донецкого национального университета. В кн.: Загороднюк, І. (ред.). *Зоологічні колекції та музеї: збірник наукових праць*. Київ, 101–104. URL
- Арапов, О., В. Ференц, В. Клюев. 2009. *Атлас заповідних об'єктів Луганщини*. «Елтон-2», Луганськ, 1–96.

- Атемасова, Т. А., В. А. Токарський, М. О. Височин. 2014. Національний природний парк «Дворічанський»: історія створення та початок шляху. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Серія: біологія*, **19** (1097): 5–10. [URL](#)
- Бакіров, В. С. 2006. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна: віхи історії. *Краснзнавство*, № 1: 120–125. [URL](#)
- Балишев, М. А., О. М. Мащенко. 2004. *Харківський університет: Історичний екскурс за архівними документами (1864–1994): Науково-довідкове видання*. СПД ФО Яковлева Г. Г., Харків, 1–202.
- Боровик, Е. 2015. О состоянии популяции байбака в Стрельцовой степи и способности вида к самовосстановлению. *Novitates Theriologicae*, **9**: 75–86. [URL](#)
- Бронсков, О., В. Тимошенко. 2010. Розповсюдження і чисельність ховраха малого (*Spermophilus rugtaeaus*) в Донецькій області. *Праці Теріологічної Школи*, **10**: 107–114. [CrossRef](#)
- Брусенцова, Н. А. 2014. Норные системы барсуков (*Meles meles* L.) на территории Национального природного парка «Гомольшанские леса». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: біологія*, **20** (1100): 104–111. [URL](#)
- Вальх, Б. С. 1928. Выхухоль в Сребрянском лесном массиве Артемовского округа. *Український мисливець та рибалка*. Харків, № 4: 19–21.
- Влащенко, А. С. 2010. Вплив лісгосподарської діяльності на кажанів та їх охорона в лісах України (на прикладі Національного природного парку «Гомільшанські ліси»). *Заповідна справа в Україні*, **16** (1): 44–50. [URL](#)
- Вовк, О. І., А. В. Григор'єв, С. М. Кудленко. 2020. *В кн.: Бакіров, В. (ред.). Вкарбовані в літотип науки. 2-ге видання, перероблене і доповнене*. ХНУ імені В. Н. Каразіна, Харків, 1–376.
- Волох, А., П. Горлов, В. Сіохін, І. Поліщук. 2021. Видове різноманіття кажанів (Chiroptera) в Українському Приазов'ї та особливості їхнього перебування за сезонами. *Theriologia Ukrainica*, **21**: 24–36. [CrossRef](#)
- Гетьман, В. 2015. Національний парк «Слобожанський» — складова природно-історичної спадщини України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Географія*, **1** (63): 27–30.
- Дьяков, В. А., Б. Г. Мельниченко, Е. М. Улюра, Н. Н. Ярошенко. 2004. Дрібні ссавці (Insectivora, Rodentia) нагірних дібров Національного Природного Парку «Святі Гори». *Наукові читання, присвячені 170-річчю заснування кафедри зоології та 100-річчю з дня народження професора О. Б. Кістяківського*. КНУ, Київ, 54–58.
- Євстаф'єв, І., І. Загороднюк. 2025. Комахоїдні (Lipothyphla) Лівобережної України та Криму: аналітичні матеріали по фауні та екології. *Theriologia Ukrainica*, **29**: 3–64. [CrossRef](#)
- Євтушенко, Г. 2014. Історія формування Зоологічного музею Луганського національного університету. *В кн.: Загороднюк, І. (ред.). Зоологічні колекції та музеї: збірник наукових праць*. Київ, 107–112. [URL](#)
- Загороднюк, І. 2002. Хохулеві заповідники на Дінці. *В кн.: Загороднюк, І. (ред.). Хохуля (Desmana moschata) в басейні Сіверського Дінця*. ННПМ НАН України, Київ, 16–17. (Серія: Праці Теріологічної школи; Вип. 4). [URL](#)
- Загороднюк, І. 2006а. Адвентивна теріофауна України і значення інвазій в історисних змінах фауни та угруповань. *Праці Теріологічної Школи*, **8**: 18–47. [URL](#)
- Загороднюк, І. 2006б. Ссавці східних областей України: склад та історичні зміни фауни. *Праці Теріологічної школи*, **7**: 217–259. [URL](#)
- Загороднюк, І. 2007. Дрібні ссавці заповідника «Кам'яні могили»: аналіз складу фауни та історичних змін угруповань. *Вісник Львівського університету. Серія біологічна*, **44**: 71–79. [URL](#)
- Загороднюк, І., М. Коробченко. 2008. Раритетна теріофауна східної України: її склад і поширення рідкісних видів. *Праці Теріологічної школи*, **9**: 107–156. [CrossRef](#)
- Загороднюк, І. В. 2009. Зоологічний музей Луганського національного університету: історія, наукова і освітня цінність. *Известия музейного фонда им. А. А. Браунера*. Одеса, **6** (4): 1–8.

- Загороднюк, І. В. 2011. Іван Сахно та розвиток зоології й музейної справи на Луганщині: історичні розвідки. *Вісник національного науково-природничого музею*, **9**: 69–89. [URL](#)
- Загороднюк, І., М. Колесніков. 2012. Лабораторія «Корсак»: підсумки п'яти років діяльності. *В кн.: Загороднюк, І. (ред.). Динаміка біорізноманіття 2012*. Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», Луганськ, 246–249. [URL](#)
- Загороднюк, І. В. 2013. Кафедра зоології. *В кн.: Дяченко В. та ін. (ред.): Факультет природничих наук: шляхами зростання (до 90-річчя заснування)*. Елтон-2, Луганськ, 142–173.
- Загороднюк, І. 2015. Фауна заплави річки Деркул та біостанції Ново-Ілленко: кажани та комахоїдні (Chiroptera et Eulipotyphla). *Novitates Theriologicae*, **9**: 8–31. [URL](#)
- Загороднюк, І., В. Пархоменко. 2019. Борис Вальх та розвиток зоології й музеології на сході України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: біологія*, **31**: 72–98. [CrossRef](#)
- Загороднюк І. 2022. Геннадій Модін — дослідник Стрільцівського степу та колектор термінологічних матеріалів. *Novitates Theriologicae*, **14**: 229–231. [URL](#)
- Загороднюк, І., М. Коробченко. 2024. Теріофауна міста Луганська (Україна) довоєнного часу (2004-2014). *Theriologia Ukrainica*, **28**: 34-54. [CrossRef](#)
- Зоря, О. 2005. Савці Харківської області та їх видове багатство. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Біологія*, **17**: 162–164. [URL](#)
- Зубко, Я. П. 1940. До питання про підвидовий склад сліпачків (*Ellobius talpinus* Pall.) Європейської частини СРСР (попереднє повідомлення). *Наукові записки Харківського державного педагогічного університету*. **4**: 191–194.
- Клімов, О. В., О. Г. Вовк, О. В. Філатова та ін. 2005. *Природно-заповідний фонд Харківської області: Довідник*. Райдер, Харків, 1–304.
- Коваленко, І. П. 1928. Заповідники на Маріупольщині. *Охорона пам'яток природи на Україні*, **2**: 68–85.
- Колесников, М., А. Кондратенко. 2006. Современное состояние популяций редких хищных млекопитающих семейства Mustelidae на юго-востоке Украины. *Праці Теріологічної Школи*, **7**: 55–62.
- Кондратенко, О. В. 1998. Знахідки деяких рідкісних видів наземних хребетних в Провальському степу (східна Україна). *Вісник зоології*, **32** (5–6): 122.
- Кондратенко, О. В., І. В. Загороднюк. 2006. Степові гризуни як кандидати до Бернських списків. *Праці Теріологічної школи*, **7**: 177–182. [URL](#)
- Кондратенко, А., Е. Боровик. 2006. Теріологические исследования в заповеднике «Стрельцовская степь». *Праці Теріологічної школи*, **7**: 18–23. [URL](#)
- Кондратенко, А. 2006. Теріологические исследования в заповеднике «Провальская степь». *Праці Теріологічної Школи*, **7**: 24–28. [URL](#)
- Кондратенко, О., І. Загороднюк. 2006. Мікротеріофауна заповідних ділянок Східної України за результатами обліків пастками і канавками. *Праці Теріологічної Школи*, **7**: 120–135. [URL](#)
- Коробченко, М., І. Загороднюк, К. Редінов. 2014. Огляд поширення та морфометричні особливості сліпачка *Ellobius talpinus* (Arvicolidae) у регіоні Нижнього Подніпров'я (Україна). *Праці Теріологічної Школи*, **12**: 89–101. [CrossRef](#)
- Коробченко, М. 2017. Пастка Голова та досвід її використання при дослідженнях гризунів-землеріїв. *Праці Теріологічної школи*, **15**: 75–79. [CrossRef](#)
- Коробченко, М. 2022. Динаміка просторового розподілу, рийна діяльність та кормозапасання у сліпачка східного (*Spalax microphthalmus*). *Theriologia Ukrainica*, **23**: 110–129. [CrossRef](#)
- Кругленко, С. С., С. В. Третьякова. 2003. *Донбас заповідний. Науково-інформаційний довідник-атлас*. Донецька філія Державного інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів Мінекоресурсів України, Донецьк, 1–160.
- Лазарев, Д. 2020. Сучасний стан популяції бабака степового (*Marmota bobak*) у Стрільцівському степу (схід України). *Theriologia Ukrainica*, **19**: 122–129. [CrossRef](#)
- Лазарев, Д., С. Литвиненко, В. Кизь, С. Улюра, Г. Євтушенко. 2024. Фауна хижих родини Muste-

- idae на Полтавщині: історія та сучасний стан. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Біологія*, **56**: 24–33. [CrossRef](#)
- Лиманский, С., А. Кондратенко. 2006. Современное состояние териофауны заповедника «Меловая флора». *Праці Теріологічної Школи*, **7**: 29–32. [URL](#)
- Лиманський, С., С. Орлик, В. Іванець, та ін. 2018. *Відділення Українського степового природного заповідника «Крейдова флора»*. Міністерство екології та природних ресурсів України, Українська природоохоронна група, 1–40.
- Лисечко, М. 2013. Навчально-польовий табір «Ново-Ільєнко». В кн.: Дяченко, В. Д. та ін. (ред.). *Факультет природничих наук: шляхами зростання*. Елтон-2, Луганськ, 358–363.
- Литвиненко, И. О. 1928. Деякі дані про поширення байбаків у Степах Старобільської округи. *Матеріали з охорони природи на Україні*, Київ, 28.
- Марковська, О. 2019. Мікротеріофауна основних типів екосистем в районі Донецької біостанції (Україна). *Theriolgia Ucrainica*, **17**: 36–42. [CrossRef](#)
- Марковська, О. 2020. Знахідки рідкісних та нечисленних видів дрібних ссавців на території Харківщини. *Novitates Theriologicae*, **11**: 12–18. [CrossRef](#)
- Марочкина, В. В., В. А. Тимошенко. 1990. Матеріали по численности и распространению грызунов юговостока Украины. *Динамика численности грызунов в некоторых регионах Украины*. Киев, 10–16. (Препринт Ин-та зоол. АН УССР, № 90.15).
- Мельниченко, Б. Г. 2000. К изучению фауны и распределения мелких млекопитающих государственного лесного заказника Великоанадольский и прилегающих территорий. В кн.: *Охорона навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів: Збірник доповідей X Всеукр. наук. конфер. аспірантів та студентів*. Донецьк, **2**: 82–83.
- Мельниченко, Б. Г., Д. В. Пилипенко, С. В. Ширяев. 2002. Результати акліматизації п'ятиного оленя (*Cervus pinnon*) в Великоанадольському лісу. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*, **1**: 226–229. [URL](#)
- Мельниченко, Б., Д. Пилипенко 2006. Фауна млекопитающих и птиц Федоровского лесничества и его окрестностей. *Праці Теріологічної Школи*, **7**: 301–308. (Серія Теріофауна сходу України). [URL](#)
- Мельниченко, Б. 2015. Фауна мелких млекопитающих искусственных лесных массивов северного Приазовья: история изучения и современное состояние. *Novitates Theriologicae*, **9**: 37–48. [URL](#)
- Мигулин, А. А. 1955. Закономерности изменений численности полевок (*Microtinae*), обитающих на полях УССР. *Зоологический журнал*, **34** (6): 1389–1402.
- Мигулін, А. А. 1966. Матеріали до динаміки чисельності зайця-русака на території УРСР. *Екологія та історія хребетних фауни України*. Наукова думка, Київ, 47–67.
- Модин, Г. В. 1956. Байбак на Украине. *Охота и охотничье хозяйство*, **6**: 34–35.
- Модин, Г. В. 1960. О распространении зайцем-русакком семян некоторых видов сорных растений. *Зоологический журнал*, **39** (3): 472–474.
- Писарева, М. Е. 1955. Грызуны байрачных лесов и прилегающих к ним сельскохозяйственных угодий. *Научные записки Днепропетровского гос. университета. Сборник работ биол. факультета*, **51**: 67–82.
- Писарева, М. Е. 1960. О млекопитающих искусственных лесов степной зоны УССР. *Искусственные леса степной зоны Украины*. ХГУ, Харьков, 383–400.
- Попова, В., О. Знобенко. 2014. Зоологічна колекція Луганського обласного краєзнавчого музею: історія та проблеми формування. В кн.: Загороднюк, І. (ред.). *Зоологічні колекції та музеї: збірник наукових праць*. Київ, 129–130. [URL](#)
- Принь, М. О. 2012. Становлення музейної справи та пам'яткоохоронної роботи в Бахмутському повіті, районі, окрузі в 1920-х — на початку 1930-х років. *Праці Центру пам'яткознавства*, **22**: 175–185. [URL](#)
- Принь, М. О. 2014а. До історії музейної справи в Сталінській окрузі в 1920-х — на початку 1930-х років. *Праці Центру пам'яткознавства*, **26**: 157–165. [URL](#)

- Принь, М. О. 2014b. Мариупольський музей краєзнавства в радянській музейній мережі в 1920-х — на початку 1930-х років. *Праці Центру пам'яткознавства*, **25**: 130–139. URL
- Сахно, І. І., М. А. Сімонов. 1956. Результати акліматизації промислових звірів у Ворошиловградській області. *Наук. зап. Ворошиловград. пед. інститут. Сер. фіз.-мат. і прир. наук*, **6**: 16–30.
- Сахно, І. І. 1957. Матеріали к изучению кормов некоторых мышевидных грызунов. *Зоологический журнал*, **36** (7): 1064–1082.
- Сахно, І. І. 1963. Краткий обзор фауны млекопитающих Луганской области. *Тезисы докладов и сообщений на научной сессии за 1962 г. физ.-мат. и ест.-геогр. факультета Луганского пединститута*, 49–54.
- Сахно, І. І. 1964. Полезащитные лесополосы как “станции переживания” мышевидных грызунов в придонецких степях. *Тезисы докладов и сообщений на итоговой научной сессии за 1936 г. Луганского пед. ин-та. Луганск*, 58–60.
- Сахно, І. І. 1970. Охотничье хозяйство и охрана животных. *Охраняйте родную природу*, **3**: 122–142.
- Сахно, І. І., З. П. Полякова. 1975. Распространение и численность мышевидных грызунов в Ворошиловградской области. *Природное и сельскохозяйственное районирование СССР: Материалы VI Межвуз. конф.* (Москва, 27–29 мая 1971 г.), 121–122.
- Силантьевъ, А. А. 1895. Жизнь и деятельность полезных и вредных животных. Труды экспедиции, снаряженной Лѣснымъ департаментомъ подъ руководствомъ проф. В. В. Докучаева. *Издание Министерства земледѣлія и государственныхъ имуществъ. Санкт-Петербургъ*, **1**: 1–32.
- Силантьевъ, А. А. 1898. Зоологическія изслѣдованія и наблюденія въ 1894–96 гг. *Труды экспедиции, снаряженной Лѣснымъ департаментомъ подъ руководствомъ проф. В. В. Докучаева. Издание Лѣснаго департамента. Санкт-Петербургъ*, **4** (2): 1–180.
- Симоненко, В. Д. 1977. *Очерки о природе Донбасса*. Изд-во «Донбасс», Донецк, 1–152.
- Сіренко, В., Н. Сіренко, О. Подпратов, О. Сіренко. 2015. Стан популяції перегузні (Vormela peregusna) на південному сході України. *Праці Теріологічної Школи*, **13**: 37–41.
- Скубак, С. 2016. Поширення та чисельність крота європейського (Talpa europaea L.) на півночі Донецької області. *Праці Теріологічної Школи*, **14**: 95–98. CrossRef
- Скубак, С. 2018. Аналіз випадків загибелі кажанів на дорогах в НПП «Святі гори» за даними 10-річних досліджень. *Theriologia Ukrainica*, **16**: 152–155. CrossRef
- Сомов, Н. Н. 1897. *Орнитологическая фауна Харьковской губернии*. Типография А. Дарре, Харьков, 1–680.
- Тараненко, Л., Б. Мельниченко, Д. Пилипенко, В. Дьяков. 2008. Раритетные виды наземных млекопитающих Донецкой области: современное состояние и перспективы охраны. *Праці Теріологічної школи*, **9**: 187–198. CrossRef
- Тимошенко, В., А. Кондратенко. 2006. Исследование фауны млекопитающих в заповеднике «Хомутовская степь». *Праці Теріологічної Школи*, **7**: 33–37. URL
- Тимошенко, В., А. Бронсков. 2015. Тушкан великий (Allactaga major) у Північному Приазов'ї (Україна): поширення і чисельність. *Праці Теріологічної Школи*, **13**: 49–56. CrossRef
- Тимошенко, В. А. 2017. Відлови дрібних тварин (ссавців, земноводних, плазунів та птахів) методом конусо-суток в умовах дзедзизиків азовських кіс на прикладі дездзика Кривої коси у 2008 році. *Заповідна справа у Степовій зоні України: [Матеріали конференції] до 90-річчя від створення Надморських заповідників (с. Урзуф, 14–15 березня 2017 року)*, 307–309.
- Тимошенко, В., В. Тимошенкова. 2018. Результати стаціонарних досліджень фауни дрібних ссавців на території «Трьохізбенського степу». *Заповідна справа у Степовій зоні України (до 50-річчя створення Луганського природного заповідника, 70-річчя Стрільцівського степу, 10-річчя Трьохізбенського степу і 90-річчя Провальського степу) / Серія: «Заповідна біологія в Україні»*, **10**: 334–340.
- Тимошенко, В. 2024. Багаторічна динаміка угруповань ссавців у Національному природному парку «Гомільшанські ліси» (2015–2022). *Theriologia Ukrainica*, **27**: 138–145. CrossRef

- Тімошенков, В., В. Тімошенкова. 2025. Дослідження кормової бази бобрів у Національному парку «Гомільшанські ліси» (2015–2024). *Novitates Theriologicae*, **17**: 92–99. [CrossRef](#)
- Токарський, В. 2005. Стан популяції бабака (*Marmota bobak* Mull., 1776) у Харківській області на початку XXI століття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія біологія*, **17**: 184–189. [URL](#)
- Троицкий, В. В. 1909. Несколько слов о промысле на байбаков и о распространении этих животных в пределах владений Провальского завода. *Труды студенческого кружка для Исследования Русской природы при Московском университете*. Москва, **4**: 37.
- Федоровский, А. С., Д. К. Педаев, В. Г. Аверин и др. 1918. Природа и население Слободской Украины. *Харьковская губерния: Пособие по родиноведению*. Издательство «Союз» Харьковского Кредитного Союза Кооперативов, Харків, 1–335.
- Чернай, А. В. 1853. Фауна Харьковской губернии и прилежащих к ней мест. Харьков, **2**: 1–44.
- Шалит, М. 1932. *Заповідники та пам'ятки природи України*. Харків, 1–6.
- Ярис, О. 2022. Вплив куніци лісової (*Martes martes*) на гніздування птахів у штучних гніздівлях північного сходу України. *Theriologia Ukrainica*, **23**: 130–135. [CrossRef](#)
- Lazariev, D. 2023. Alien mammal species in floodplain habitats of the Siversky Donets basin (Ukraine). *Theriologia Ukrainica*, **25**: 15–33. [CrossRef](#)
- Lazariev, D. 2025. Distribution features of carnivorans introduced in the Left-bank Ukraine (Neogale & Nyctereutes). *Theriologia Ukrainica*, **30**: 43–54. [CrossRef](#)

Резюме

ЛАЗАРЄВ, Д., І. ЗАГОРОДНЮК. Теріологічні дослідження на сході України: історія та поточний стан знань. — розглянуто історію формування та поточний стан науково-дослідних установ, на базі яких здійснено основні відомі на сьогодні теріологічні дослідження, на сході України. Перші такі установи та змістовні праці про теріофауну регіону з'явилися у XIX ст. У XX ст. ця сфера науки активно розвивалася, хоча і була пов'язана з різними соціально-економічними перешкодами. Сучасний етап, що розпочався у XXI ст., характеризується новими тенденціями у сфері охорони природи та вивченні ссавців. У 2014 р. та більш масштабно у 2022 р. в результаті військових дій, наука про ссавців, так само як і осередки відповідних досліджень та і регіон в цілому зазнали значних втрат та потрясінь. Попри надскладні умови та обмеження наукова діяльність, зокрема дослідження ссавців в регіоні продовжуються.